

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Naar een aidocratie: conclusies

Tonkens, E.; Swierstra, T.E.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

Published in

De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit in een meritocratie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tonkens, E., & Swierstra, T. E. (2008). Naar een aidocratie: conclusies. In T. Swierstra, & E. Tonkens (Eds.), *De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit in een meritocratie* (pp. 149-166). (Studies over politieke vernieuwing). Amsterdam University Press.
<http://www.oapen.org/search?identifier=340096>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De beste de baas?

Verdienste, respect en
solidariteit in een
meritocratie

Tsjalling Swierstra (red.)

Evelien Tonkens (red.)

Mark Bovens

Pieter Pekelharing

Dick Pels

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Omslagafbeelding: Flip Franssen / Hollandse Hoogte

Omslagontwerp: Kok Korpershoek, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: V3-Services, Baarn

ISBN 978 90 5356 815 6

NUR 754 / 759

© Amsterdam University Press, Amsterdam 2008

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Verantwoording 7

- 1 In het jaar 2034. Inleiding 9**
Tsjalling Swierstra en Evelien Tonkens
- 2 Competitie op alle fronten 33**
Historische en maatschappelijke achtergronden bij de opkomst van het meritocratische ideaal
Pieter Pekelharing en Tsjalling Swierstra
- 2 Competitie op alle fronten 33**
Tsjalling Swierstra en Evelien Tonkens
- 4 Verdient Oprah wel wat ze verdient? 81**
Over meritocratie en perversiteit in de sterrencultuur
Dick Pels
- 5 De diplomademocratie 101**
Over de spanning tussen meritocratie en democratie
Mark Bovens
- 6 Meetlust: de wil tot meten 119**
Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra
- 7 Naar een aidocratie. Conclusies 149**
Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra

7 Naar een aidocratie. Conclusies

Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra

Een meritocratisch systeem is superieur aan een maatschappelijke ordening op basis van afkomst. Het is rechtvaardiger, biedt individuen betere ontplooiingskansen en biedt de samenleving als geheel het meeste profijt van individueel talent. Een meritocratie is rechtvaardiger in die zin dat naarmate individuen meer verdienstelijk zijn voor de samenleving, zij daarvoor meer worden beloond met status, macht en inkomen. Een meritocratie biedt ook optimale ontplooiingsmogelijkheden voor individuen, doordat allen, ongeacht afkomst, daartoe gelijke kansen krijgen. En een meritocratie zorgt er tevens voor dat talent en verdienste de samenleving optimaal ten goede komen. Deze positieve waardering van meritocratie werd in alle hoofdstukken bevestigd. Maar ook werd in alle hoofdstukken uitgebreid stilgestaan bij de nadelen en risico's van de meritocratie en werden voorstellen gedaan om deze te beperken.

In dit slothoofdstuk brengen we die nadelen en voorstellen samen onder vier hoofdpunten, en pleiten op basis daarvan voor een *aidocratie* – een samenleving waarin iedereen een gelijke kans heeft op (zelf)respect – die op vier peilers rust. Ten slotte schetsen we in de stijl van Michael Young hoe zo'n aidocratie er in het jaar 2034 uit zou kunnen zien.

Toegang tot andere sferen

Een meritocratie belooft een rechtvaardige toedeling van inkomen en maatschappelijke positie: een grotere maatschappelijke verdienste leidt tot een betere positie op de arbeidsmarkt, tot een hoger inkomen. Mensen die volgens de meritocratische logica hoog scoren, krijgen ook gemakkelijker toegang tot goede posities in andere maatschappelijke sferen, zoals bijvoorbeeld politieke besluitvorming. Diploma's leiden

tot veel meer politieke macht, laat Bovens overtuigend zien in hoofdstuk 5.

Dat is op zich niet verrassend: immers, 'meritocratie' betekent letterlijk dat de macht naar degenen met verdiensten moet gaan. Een meritocratie staat per definitie op gespannen voet met de democratie. Het cruciale kenmerk van een democratie is immers dat de macht niet aan de verdienstlijken, maar aan het volk is. Politieke macht moet dan niet gebaseerd zijn op verdienste, maar op representatie. Iedere burger moet via stemrecht gelijke invloed kunnen uitoefenen op het bestuur, ongeacht verdienste.

Een democratie kan uiteraard proberen meritocratische elementen te incorporeren. In een meritocratische democratie houden democratie en meritocratie elkaar in balans. Bovens betoogt dat dit in onze samenleving niet gebeurt. Hoger opgeleiden hebben in alle opzichten meer invloed op de politieke besluitvorming dan lager opgeleiden. Hoger opgeleiden hebben meer politieke interesse, meer politiek zelfvertrouwen, gaan vaker stemmen, zijn vaker lid van een politieke partij, doen vaker mee aan demonstraties, schrijven meer ingezonden stukken en bezoeken vaker inspraakavonden. Ze zitten vaker in vertegenwoordigende organen zoals gemeenteraden en de Eerste en Tweede Kamer. De kloof tussen hoger en lager opgeleiden is bovendien de laatste decennia in Nederland en in diverse andere westerse landen beduidend breder geworden, aldus Bovens. Sinds de afschaffing van de opkomstplicht in 1970 daalt het percentage laagopgeleide stemmers bijvoorbeeld gestaag. Het opleidingsniveau van Tweede Kamerleden is momenteel historisch hoog: 90% heeft een hogere opleiding. Nieuwe vormen van politieke participatie, zoals interactieve beleidsvorming, compenseren deze tendens niet, integendeel. Daarin zijn lager opgeleiden nog sterker ondervertegenwoordigd dan in meer traditionele vormen van politiek.

Deze onevenredig hoge invloed van hoger opgeleiden duidt op het bestaan van een 'diplomademocratie'. Volgens Bovens is deze om een aantal redenen bezwaarlijk. De belangen van lager opgeleiden worden daarin onvoldoende verdedigd en hun problemen dringen onvoldoende door tot de politieke agenda. Hoger opgeleiden kunnen als zaakwaarnemer optreden en opkomen voor belangen en problemen van lager opgeleiden. Naddeel daarvan is echter dat dit op termijn kan leiden tot een vertrouwenscrisis, doordat lager opgeleiden zich niet meer herkennen in de politiek bestuurlijk elite. 'Burgers met een laag diploma zullen op den duur een diplomademocratie als niet legitiem ervaren, omdat het voor hen nauwelijks mogelijk is om enige invloed uit te oefenen op het beleid.' 'Hun burgerschap verschaalt tot een soort politiek consumentisme. (...) Het

deelnemen aan de politiek is immers ook een waarde in zichzelf, los van de behartiging van belangen.’

Het gebrek aan herkenning en betrokkenheid van lager opgeleiden impliceert het risico op politieke instabiliteit die de democratie zelf kan bedreigen, constateert Bovens tenslotte. De kloof tussen hoger en lager geschoolden ‘leidt tot systematische gevoelens van onbehagen en tot het verwerpen van democratische basiswaarden’. Swierstra en Tonkens wijzen er daarbij op dat de kloof het zelfrespect van de lager opgeleiden ondermijnt. Om al deze redenen is het van groot belang om de invloed van diploma’s op de politieke besluitvorming te beperken.

Beperkte definities van verdienste

Met bovengenoemd kritiekpunt bewegen we ons nog goeddeels binnen de meritocratische logica zelf. We uiten weliswaar kritiek op wat verdienste oplevert, maar we accepteren wat als teken van verdienste geldt: een diploma. Het tweede kritiekpunt is fundamenteeler en betreft de definitie van ‘verdienste’. Net als bij Young geldt in het huidige Nederland slechts succes op school of op de markt als verdienste – in de zin dat deze de basis vormen voor de verdeling van status en inkomen. De kritiek in de voorgaande hoofdstukken op deze definitie van verdienste is drieledig.

Ten eerste impliceert deze definitie een miskenning van andere bijdragen aan de samenleving die ook waardevol zijn, maar veel minder toegang geven tot status en inkomen. We denken hier bijvoorbeeld aan sociale of kunstzinnige vaardigheden, en aan deugden als altruïsme, moed, solidariteit, empathie, eigenzinnigheid of burgerzin. Vaardigheden en deugden die van cruciaal belang zijn voor het goed functioneren van onze samenleving, maar toch niet echt als verdiensten tellen.

Natuurlijk is bijna iedereen in onze huidige samenleving bereid om te verklaren dat ook andere, bijvoorbeeld sociale, ambachtelijke vaardigheden of deugden belangrijk zijn. Maar dit komt niet tot uitdrukking in onze maatschappelijke hiërarchieën, zoals bijvoorbeeld zichtbaar in schooltypen en inkomensverdeling. Een hoge Cito-score biedt toegang tot de hoogste opleiding, en daarmee maak je grote kans op een hoog inkomen. Met een briljante score in empathie of moed blijven die deuren gesloten.

Deze miskenning van maatschappelijk belangrijke competenties is niet alleen onrechtvaardig, maar heeft ook negatieve sociale gevolgen. Zij leidt

tot een beperkte visie op wat verdienste is, tot eenzijdig en schraal onderwijs en daarmee tot schraal burgerschap. De toegenomen nadruk op het meten van cognitieve vaardigheden in het onderwijs vormt een voortdurende bedreiging van bredere vorming, zo kwam in hoofdstuk 6 ter sprake. Deze cognitieve blikversmalling is het tweede kritiekpunt op deze beperkte conceptie van verdienste.

Ook toont deze beperkte definitie van verdienste niet veel respect voor mensen die in de gangbare definitie minder verdienstelijk zijn. Daardoor wordt het voor hen ook moeilijker om zelfrespect te verwerven en te behouden. In een meritocratie waarin verdienste beperkt wordt gedefinieerd, worden enkelen soms geprezen, maar daar staat het dagelijks gevecht van velen om het zelfrespect te behouden, tegenover, aldus Swierstra en Tonkens in hoofdstuk 3. Dat is geen ongewenst bijeffect van de meritocratie, maar een beleidsdoel, aldus Pekelharing en Swierstra in hoofdstuk 2: het onthouden van respect aan de ‘verliezers’ beoogt hen te prikkelen om alsnog iets van hun leven te maken, in plaats zich nog langer passief te laten pampieren door de verzorgingsstaat.

Verbinden we dit met de negatieve relatie tussen meritocratie en politiek burgerschap ((zelf)vertrouwen, betrokkenheid en participatie) die Bovens besprak, dan is een negatieve spiraal plausibel. Het lage politieke zelfvertrouwen van lager opgeleiden wordt door nadruk op cognitieve competenties en vaardigheden ondermijnd; met als gevolg dat zij zich nog verder van de politieke besluitvorming af voelen staan en zich dus nog minder betrokken voelen, waardoor hun belangen en problemen nog minder aan de orde komen, de definitie van verdienste nog minder op hen is toegeschreven enzovoorts.

De sterrencultuur biedt een zeer beperkte groep mensen een alternatieve route tot status, macht en inkomen. ‘In plaats van “hoge” geestelijke competenties gaat het eerder om “lagere” lichamelijke kwaliteiten en talenten zoals schoonheid, jeugdigheid, sportiviteit, onbevangenheid, uitstraling, “persoonlijkheid”, tegendraadsheid en zelfs een zekere brutaliteit: allemaal eigenschappen waar je niet voor gestudeerd hoeft te hebben en die het goed doen op tv’, betoogt Pels in hoofdstuk 4.

Bieden deze alternatieve vormen van verdienste een uitweg uit de beperkte definitie van wat als verdienstelijk geldt? En wordt daardoor de bovenstaande kritiek niet ongeldig? Inderdaad biedt de sterrencultuur alternatieve bronnen van verdienste, maar een uitweg uit de beperkte definitie van verdiensten biedt zij niet of nauwelijks, aangezien deze route alleen voor een select gezelschap is weggelegd, en ook nog vaak voor korte duur. Roem bestaat alleen bij de gratie van schaarste. Grote namen zijn groot,

omdat er weinig van zijn. Natuurlijk hoeft niet iedereen een paar honderd miljoen te verdienen en zijn er ook kleinere sterren, zoals bijvoorbeeld beroemdheden van tv-series als *Big Brother*. Hun beroemdheid duurt echter nauwelijks langer dan de serie zelf, waardoor de status van *Big Brother*-ster niet als alternatieve bron van verdienste kan gelden.

Er is meer dan verdienste

Het derde kritiekpunt op de meritocratische logica betreft het belang dat in een meritocratie wordt gehecht aan verdienste zelf – hoe dan ook ingevuld. Ook al zou verdienste slechts tot een beperkte inkomensongelijkheid leiden en geen gevolgen hebben voor de positie in andere maatschappelijke sferen zoals de politiek (probleem 1), en ook al zou er een breed palet bestaan van wat allemaal als verdienstelijk geldt (probleem 2), dan nog kleven er bezwaren aan het feit dat prestaties nauwkeurig en veelvuldig moeten worden gemeten en vergeleken. Pekelharing en Swierstra wijzen er in hoofdstuk 2 op dat het meritocratische ideaal pas vaste grond onder de voeten kreeg toen het praktisch mogelijk werd mensen en prestaties op grote schaal en systematisch met elkaar te vergelijken.

De noodzakelijk grote nadruk op prestatiemeting en vergelijking brengt drie problemen met zich mee. Het impliceert ten eerste een miskenning van het belang van deugden, waarden en activiteiten die moeilijk meetbaar zijn, maar wel heel belangrijk, zo stelden Tonkens en Swierstra in hoofdstuk 6. Vaak gaat het hier om cyclische activiteiten, zoals zorg en onderhoud, waarin van vooruitgang zelden sprake is, maar zelfs ‘op peil houden’ of ‘erger voorkomen’ geen recht doet aan datgene wat gaande is. Een betere typering is bijvoorbeeld iets als ‘samen enigszins prettig de dag doorkomen’. Deze cyclische activiteiten worden in een competitieve samenleving vaak verdrongen of naar het privéleven gedelegeerd. Bovendien bedreigt prestatiemeting en -vergelijking van individuen de onderlinge solidariteit. Dit geldt in het bijzonder voor *verbindende solidariteit* (tussen mensen die tot dezelfde maatschappelijke categorieën behoren), aangezien deze gebaseerd is op lotsverbondenheid; in een meritocratische samenleving is deze lotsverbondenheid niet meer dan het startpunt van de wedstrijd; na het startschot begint direct de onderlinge competitie. De onderlinge verschillen die door competitie ontstaan zouden via overbruggende solidariteit overstegen moeten worden; dat is in een meritocratische samenleving echter heel moeilijk: ‘Hoe eerlijker de wedstrijd, (...) des te minder reden voor de winnaars om zich verbonden te voelen met de verliezers. Alleen in een

radicaal protest tegen de meritocratie kunnen mensen met sterk uiteenlopende maatschappelijke posities elkaar nog vinden.'

In de tweede plaats tast prestatie meting en -vergelijking van instellingen het onderlinge vertrouwen aan. Het leidt tot een explosie van bureaucratie en de creatie van een eigen papieren werkelijkheid die veelal geen afspiegeling is van de praktijk. Signalering van die discrepantie kan gemakkelijk leiden tot meer meeteisen, met nieuwe risico's op afnemend vertrouwen. Meer in zijn algemeenheid staat het veelvuldig meten en beoordelen van anderen op gespannen voet met het stellen van vertrouwen in anderen.

Ten derde bedreigt prestatie meting en -vergelijking van instellingen pluralisme en diversiteit, doordat ieder langs dezelfde meetlat wordt gelegd en aan dezelfde criteria moet voldoen.

De rol van de markt

Een laatste probleem dat als een rode draad door deze bundel loopt, is dat verdienste niet objectief bepaald kan worden. De poging om verdienste te meten, 'van de materialistische arbeidswaardeleer van Adam Smith en Karl Marx via het *scientific management* van Taylor naar de functiewaarderingen en prestatie metingen van nu', is op niets uitgelopen, aldus Pels. Dit inzicht is op zichzelf niet nieuw: alleen 'een volmaakt opperwezen dat onbevooroordeeld alles overziet, kan uitmaken wat verdienste is', zo citeren Pekelharing en Swierstra de achttiende-eeuwse filosoof David Hume.

Pogingen om verdienste door de staat te laten bepalen zijn uitgelopen op totalitaire onderdrukking, terwijl de markt te veel door toeval en machtsverschillen wordt bepaald om te kunnen gelden als een betrouwbare indicator van verdienste. Toch bestaat er niet toevallig een affiniteit tussen meritocratie aan de ene kant, en een positieve grondhouding tegenover de vrije markt aan de andere. Pekelharing en Swierstra wijzen erop dat meritocraten vooral het competitieve ethos van de markt positief waarderen, zelfs als de markt verdienste niet rechtvaardig beloont. Volgens Pels is het verleidelijk om de beloning van arbeid toch aan de markt over te laten, omdat er dan niemand verantwoordelijk voor is: 'Dit beroep op de zogenaamde objectieve dwang van de markt functioneert maar al te vaak als een drogreden waarmee de eigen medeplichtigheid met de markt kan worden gerechtvaardigd en gerationaliseerd.' Een moeizaam democratisch debat 'over wat kan gelden als een zinvolle, productieve bijdrage aan de maatschappij (en wat voor beloning daar tegenover moet staan)' wordt daarmee te gemakkelijk uit de weg gegaan.

Toch vormt de markt tegelijkertijd een bedreiging voor het meritocratische ideaal. De markt biedt namelijk ruimte aan enorme verschillen in beloning. Dit leidt vooral in de hogere regionen van het bedrijfsleven tot een explosieve stijging van topinkomens. Hoe hoger de functie, des te schaarser in principe de mensen die ervoor in aanmerking komen, en des te sterker dus hun onderhandelingspositie. (Aan de onderkant van de arbeidsmarkt kan ook sprake zijn van schaarste, maar het gaat dan eerder om regionale schaarste die vaak met arbeidsmigratie wordt opgelost.) Dergelijke hoge inkomens ondermijnen echter de meritocratie. Als je met weinig inspanning zulke enorme bedragen kan toucheren, is moeilijk vol te houden dat er een nauwe relatie bestaat tussen verdienste en beloning, dat sterren werkelijk zo onvoorstelbaar verdienstelijk zijn dat een inkomen van honderden miljoenen gerechtvaardigd is. Een ongebreidelde groei van de inkomensverschillen is onwenselijk. Dit scheidt een 'moeilijk overbrugbare kloof [...] tussen een elite van bekende mensen met een grote naam en de grote massa van bezitsloze, dat wil zegen naam- en gezichtloze burgers', aldus Pels

Naar een aidocratie

Het meritocratisch ideaal is waardevol, zo hebben we steeds betoogd. Wel echter moeten we de schaduwzijden ervan onder ogen zien en proberen te beperken. Aan de ene kant is duidelijk dat het meritocratisch ideaal nog niet gerealiseerd is en dat het verder moet worden doorgevoerd, omdat het nog steeds een emancipatoire kracht vormt. Tegelijkertijd moeten we er echter voor zorgen dat de meritocratie nooit volledig en onverkort realiteit wordt. We sluiten hiermee aan bij het recente pleidooi van de WRR voor een 'zachtmoedige' meritocratie 'gebaseerd op een fundamentele acceptatie van menselijke beperkingen' (WRR 2006). We pleiten voor een dubbele beweging: het nastreven van een meritocratische samenleving moet hand in hand gaan met het corrigeren van de nadelen ervan. Het doel daarvan is een samenleving waarin iedereen een gelijke kans krijgt op het verwerven van (zelf)respect. Presteren is dan slechts een van de manieren om dat (zelf)respect te verwerven. Deze samenleving duiden we aan als aidocratie, naar het Griekse woord voor (zelf)respect: aidos. We schetsen in het volgende deel van dit hoofdstuk vier peilers van zo'n aidocratie. Deze peilers corresponderen met de vier hiervoor genoemde kritiepunten.

Lokaliseren

De eerste peiler van de aidocratie betreft het lokaliseren, oftewel op zijn plek houden van verdienste. Meritocratie creëert gelijke startkansen, maar ongelijke uitkomsten; dit is inherent aan meritocratie en daarmee tot op zekere hoogte onvermijdelijk. Deze maatschappelijke ongelijkheid is acceptabel zolang de opbrengsten van merites beperkt blijven. Wanneer ze dus in directe relatie staan tot de inspanning zelf en niet leiden tot voordelen op allerlei andere terreinen, ver buiten de geleverde prestatie zelf.

Verdienste vertaalt zich in een meritocratie in status en inkomen, maar aan de mate waarin dat zo is en de deuren die daardoor verder nog geopend worden, worden in een aidocratie beperkingen gesteld. Met diploma's kan wel een hoge positie op de arbeidsmarkt bereikt worden, maar aan het daaraan gekoppelde inkomen stellen we grenzen. Die grenzen zijn inzet van een publiek debat en worden democratisch bepaald. De rol van de markt in het bepalen van verdienste wordt daarmee aanzienlijk teruggedrongen. Er is immers ook een immateriële beloning, status, eer of roem, die ook best meegerekend mag worden in wat iemand met diploma's al allemaal krijgt, zoals Pels ook betoogt (Zie ook Pels 2007). Het belang van roem biedt aanknopingspunten voor inkomensmatiging. Bovenop een fatsoenlijk inkomen is roem voldoende extra beloning – een hoog inkomen is dan niet meer nodig.

Bovendien geven deze verdiensten in een aidocratie niet langer automatisch toegang tot andere maatschappelijke sferen. Bijvoorbeeld niet tot politieke macht. De onevenredig grote invloed van hoogopgeleiden valt enigszins te dempen door een *representativiteitstoets*. Deze toetst 'of alle relevante maatschappelijke groepen in voldoende mate in kaart zijn gebracht en bij de beraadslagingen zijn betrokken'. Bovendien worden extra inspanningen gepleegd om lager opgeleiden bij de politiek te betrekken, bijvoorbeeld via 'selectie en training van deelnemers, actieve moderatie van de beraadslagingen en een directe betrokkenheid van professionals', aldus Bovens. Voorts valt een opkomstplicht te overwegen, teneinde politieke partijen te dwingen meer aandacht aan lager opgeleiden te besteden. In zijn algemeenheid zijn stemmingen een effectief middel om de oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden te voorkomen; daarom zouden ook directe vormen van democratie met een stemming of correctief referendum worden ingevoerd en zouden bestuurders vaker kunnen worden gekozen. Ook deliberatieve peilingen en burgerjury's kunnen de vertegenwoordiging van lager opgeleiden vergroten.

Pluralisering

De tweede peiler betreft de pluralisering van verdienste. In de aidocratie worden veel meer verdiensten erkend dan cognitieve vaardigheden en marktwaarde: ook bijvoorbeeld praktische, kunstzinnige en sociale vaardigheden en deugden gelden als verdienstelijk. In alle hoofdstukken is deze gedachte op de een of andere manier bepleit. In een aidocratie kennen de diverse vormen van verdienste elk hun eigen statusladder. Ook buiten het formele onderwijs verworven competenties krijgen erkenning.

De pluralisering van maatstaven van verdienste vertaalt zich ook in het onderwijs. De Cito-(eind)toets wordt vervangen door een palet aan (eind)toetsen, dat recht doet aan de verscheidenheid van belangstelling en talent. Niet langer wordt iedereen langs dezelfde meetlat gelegd en wordt iedereen met iedereen vergeleken: er ontstaat een diversiteit aan meetlatten die recht doet aan de realiteit van een diversiteit aan verdiensten. Uit een palet aan verschillende eindtoetsen kunnen alle kinderen die paar toetsen doen die het best bij hun talent en belangstelling aansluiten. Om die pluralisering van verdienste nog meer recht te doen, kan bovendien het cijfersysteem vervangen worden door een omschrijving van het resultaat.

Relativeren

De derde peiler betreft de relativering van het maatschappelijk en persoonlijk belang van verdienste. Er is meer in het leven en meer in de samenleving van belang dan verdienste. In een aidocratie krijgt dit vorm via vijf lijnen.

Ten eerste via een erkenning en herwaardering van lot en toeval. Pekelharing en Swierstra wezen erop dat deze in minder meritocratische perioden een belangrijker rol spelen en voor de betrokkenen en de samenleving als geheel ook voordelen hebben. Ze verlichten bijvoorbeeld de individuele verantwoordelijkheid voor het falen en slagen door de erkenning dat het individu niet de enige actor in zijn eigen leven is. Ze relativeren omgekeerd ook het succes van de winnaars van de meritocratie: zij hebben hun succes niet uitsluitend aan hun eigen prestaties te danken, maar ook (hulp van anderen en) aan geluk en toeval.

In een aidocratie is toeval niet alleen een feit: er wordt in het beleid ook expliciet plaats voor ingeruimd. Naast competitie mogen ook loterijen en lotingen deel uitmaken van de verdelingsmechanismen. Daarmee wordt het belang van verdienste ook enigszins getemperd. Dit stimuleert het

zelfvertrouwen en de hoop van de verliezers en tempert de zelfingenomenheid van de winnaars.

De tweede lijn betreft een uitbreiding en herwaardering van competitievrije domeinen en sferen. In een aidocratie wordt afgewogen waar en wanneer competitie op haar plaats is en waar en wanneer niet. Er worden dus meetvrije sferen en meetvrije perioden gecreëerd en gekoesterd. Er worden domeinen en sferen buiten de werkingssfeer van competitie gehouden. Dat hoeven niet altijd dezelfde te zijn. Welke het zijn is object van publiek debat en politieke besluitvorming.

Daarnaast zijn er in een aidocratie meetvrije perioden: ook in sferen waarin competitie wel wenselijk is, zoals bijvoorbeeld het onderwijs of de arbeidsmarkt, koesteren en bewaken we in een aidocratie nadrukkelijk perioden waarin mensen van meten gevrijwaard zijn. Waarin ze kunnen oefenen en zich kwetsbaar op kunnen stellen, zonder langs een meetlat gelegd te worden. In organisaties worden dus niet voortdurend de productie en de prestaties van werknemers vergeleken en geordend. De 'default mode' van interactie is net als in een huwelijk of vriendschap de loyaliteit en het vertrouwen dat men het samen wil doen.

Herwaardering van onderhoud, zorg en preventie is de derde lijn van de relativering van verdienste. Of men daarin uitblinkt of niet, is nauwelijks of niet meetbaar. In een aidocratie wordt die onmeetbaarheid erkend en dit soort activiteiten toch gelijkelijk gewaardeerd. Die waardering moet georganiseerd worden, zowel via inkomenspolitiek als via een meer immateriële weg, bijvoorbeeld meer maatschappelijke aandacht, waardering en lof voor onderhoudsactiviteiten en op onderhoud gerichte beroepen.

Ten vierde: naast verdienste wordt in een aidocratie ook behoefte als verdelingscriterium erkend, zoals Pekelharing en Swierstra bepleitten. Behoefte geldt als een fundamenteeler verdelingscriterium dan verdienste. De aidocratie biedt fundamentele bestaanszekerheid door een basaal niveau van inkomen, huisvesting, onderwijs en gezondheidszorg te verdelen naar behoeften, los van verdiensten.

Ten slotte betekent relativering ook letterlijk: het belang van verdienste met een korreltje zout nemen. Het soms prettig belachelijk maken, de spot drijven met alles wat met verdienste meten en succes te maken heeft. Vooral zelfspot van de winnaars en gezagsdragers wordt in een aidocratie enorm aangemoedigd. Een aidocratie koestert en steunt spotprententekeenaars, cabaretiers en andere kunstenaars die invloedrijke personen op de hak nemen.

Democratiseren

Over de voorgaande drie peilers wordt in een aidocratie een permanente publieke discussie gevoerd. De vierde peiler omvat en overstijgt daarmee de andere drie. Deze publieke discussie wordt nadrukkelijk actief georganiseerd en uitgelokt. Een meritocratie is alleen voor alle burgers dragelijk wanneer zij zelf invloed kunnen uitoefenen op de peilers ervan, is daarbij de leidende gedachte.

De discussie gaat dus ten eerste over lokalisering: over de vraag waar verdienste toegang toe mag geven. Wat moet je van geld kunnen kopen en wat niet? Wat mogen de maximale inkomensverschillen zijn? En hoe druk je die uit: als een maximum aan het topinkomen, of als een bepaalde factor (bijvoorbeeld: de hoogste inkomens mogen nooit meer dan vijf keer zo hoog zijn als de laagste)?

De discussie gaat ten tweede ook over pluralisering: over de vraag wat eigenlijk als verdienstelijk moet gelden. Wat vinden we een zinvolle bijdrage aan de samenleving? Hoe kun je verschillende vormen van verdienste meten en wat voor beloning koppel je eraan? Pluralisering is moeilijk te democratiseren, betoogden Tonkens en Swierstra. Immers, wie in de ene rol (bijvoorbeeld als werknemer) gemeten wordt, heeft de neiging in de andere rol (bijvoorbeeld als afnemer van overheidsdiensten) lekker terug te gaan meten. Een explosie van metingen is het gevolg. In een aidocratie wordt dit erkend en bestaat daarom een extra collectieve inspanning om de meetlust te temperen. Steeds wordt daarom bij een nieuwe vraag naar een meting eerst debat gevoerd over de vraag waarom men die precies wil, wat de financiële, emotionele en sociale kosten ervan zijn en wat die meting oplevert. Er is in de aidocratie een gezagvolle meetwaakhond die voor een explosie van metingen waakt.

Ten derde gaat de publieke discussie over relativering: over de vraag wat de plaats is van allerhande verdiensten. Welke zaken vinden we wel van groot maatschappelijk of individueel belang, maar kunnen moeilijk of niet worden gemeten? Wat moet wanneer van meten en competitie gevrijwaard worden? Ook de verhouding tussen behoefte en verdeling als basis van verdeling, is object van debat en politieke besluitvorming. In welke mate, op welke wijze is behoefte een basis voor verdeling van schaarse goederen, en in welke mate en op welke wijze is verdienste dat? Welke goederen moeten op basis van behoefte verdeeld worden, voor welke is verdienste een adequater verdelingsmechanisme, en waarvoor is een combinatie van beide wenselijker? Over al deze vragen bestaat in een aidocratie een levendig publiek debat. Door Bovens bepleite vormen zo-

als burgerjury's, deliberatieve peilingen en correctieve referenda zorgen ervoor dat ook lager opgeleiden aan die discussie deelnemen.

In het jaar 2034

Geertje Wilders, de leider van de Partij voor de Zuiverheid (PvZ), heeft een drukke dag vandaag. Vanochtend leidt ze de actie tegen de Spotwet die sinds 2025 in werking is en vanmiddag door de Tweede Kamer geëvalueerd zal worden. De wet bepaalt dat iedereen met een inkomen in schijf vijf, een topinkomen dus, object wordt van spotprenten, cabaret en andere vormen van spot. Zo gauw iemand volgens de registratie van de centrale inkomensdatabank in schijf 5 belandt, start automatisch een open competitie waarin kunstenaars worden opgeroepen om spotprenten, spotpoppen (geïnspireerd door een antieke Engelse serie Spitting Image uit de jaren tachtig van de vorige eeuw) en andere spotproducten van deze persoon te maken. De kosten van de competitie, de prijsuitreiking en de prijs worden via een ingenieus spaarsysteem over een periode van 5 jaar van het inkomen van de nieuwe schijf 5-verdiener afgetrokken. De evaluatie heeft uitgewezen dat deze wet de inkomens sterk nivelleert, doordat ze een forse drempel oplegt om tot schijf 5 toe te treden. Mensen vinden het beangstigend dat er de spot met hen gedreven wordt, en dan moeten ze het ook nog zelf betalen. De kosten zijn zo hoog dat sommige critici wel spreken van een spotval, naar analogie van de armoedeval waarover in de vorige eeuw werd gesproken. De emotionele en financiële kosten van de Spotwet zijn voor de bespotten zo hoog dat een overgang van schijf 4 naar schijf 5 nauwelijks loont.

Voor dat laatste had de PvZ altijd al gewaarschuwd. De PvZ was van meet af aan mordicus tegen deze wet die de meritocratie vertroebelt en dempt. De PvZ is voor een zuivere meritocratie, zonder al die kleinzerige beperkingen en compensaties. Die zogenaamde aidocratie schept volgens de PvZ slappe, laffe, angstige, burgers die liever lui dan moe zijn. De samenleving moet mensen niet belemmeren, maar stimuleren tot topprestaties en de daarbij behorende topinkomens, vindt zij. De PvZ wil spotprenten trouwens helemaal verbieden, want met talent valt niet te spotten. Talent is een serieuze zaak! De PvZ heeft twintig zetels in de Kamer, maar in de peilingen staat zij wel op dertig. De aanhang bestaat vooral uit tweede en derde generatie migranten en vrouwen; mensen die keihard werken en hun talent en prestaties nu wel eens echt beloond willen zien. Ze is daarom

ook tegen de Schijvenwet – oorspronkelijk Joop den Uyl-wet genoemd – die bepaalt dat de topinkomens maximaal vijf maal het minimumloon mogen zijn. Wat een schandelijke verspilling van Nederlands talent! Talloze talentvolle jonge mensen migreren naar India en China, waarschuwt de PvZ, omdat daar de meritocratie tenminste nog in zuivere vorm aan te treffen is. De Spotwet en de Schijvenwet zullen allebei noodlottig blijken voor de economische groei in Nederland.

De regerende partijen, de Ambachtspartij en de Sociaal-Meritocraten, zien dit uiteraard heel anders. De partijleider van de Ambachtspartij, Mohammed Aboutaleb – niet te verwarren met zijn vader, de vroegere sociaal-democraat en minister-president – wijst er graag op dat het met Nederland economisch helemaal niet slecht gaat. De concurrentie met Azië blijkt helemaal niet zo veel problemen op te leveren, vooral dankzij de matiging van de meritocratie die sinds 2012 in Nederland gaande is. Dit leidt volgens Aboutaleb tot meer saamhorigheid en tevredenheid, grotere geestelijke en lichamelijke gezondheid en hogere arbeidsproductiviteit. De voormalige Aziatische tijgers beginnen juist de schaduwzijden van hun harde, zuivere meritocratie te ontdekken: de onvrede en woede in deze landen is enorm waardoor de productiviteit sterk is teruggelopen. Vooral de laaggeschoolden zijn teleurgesteld en zoeken hun toevlucht in radicale ideologieën en geweld. In Europa bestaat al langer aandacht voor de verliezers van de meritocratie. Keerpunt daarin was, achteraf gezien, de aanslag op minister-president Aboutaleb door radicale anti-islamieten in 2012. Aboutaleb raakte gewond, maar overleefde de aanslag. Deze gebeurtenis vormde echter wel de aanleiding om eens kritisch naar de schaduwzijden van de meritocratie te kijken en vooral ook naar de positie van de verliezers daarbinnen. Een zuivere meritocratie versterkt maatschappelijke ongelijkheid en vernedert de onderklasse. In een humane meritocratie moet de ongelijkheid daarom actief worden bestreden en moet de overheid voldoende bronnen van zelfrespect voor de onderklasse garanderen, is sindsdien het parool van de Sociaal-Meritocraten en de Ambachtspartij. Sinds 2017 is ook de jaarlijkse Dankjeweldag ingevoerd. Op die dag, 1 mei, worden alle Nederlanders opgeroepen om mensen in onderhoudende beroepen expliciet en openbaar te bedanken. De eerste jaren werd hierover wat lacherig gedaan; critici betoogden bovendien dat het elke dag Dankjeweldag zou moeten zijn, niet slechts eenmaal per jaar. Maar sinds de populaire Dankjewelshow op tv met koningin Amalia, gonst het tegenwoordig op 1 mei van de Dankjewels op straat en in openbare gebouwen.

De Ambachtspartij staat dus vierkant achter de Schijvenwet en de Spotwet, die inderdaad een temperend effect op de meritocratie hebben.

Dat is juist de bedoeling, wordt Aboutaleb niet moe om uit te leggen. De Ambachtspartij wijst er bovendien voortdurend op dat er zo veel soorten verdiensten zijn. Deze moeten allemaal erkend en gewaardeerd; de markteconomie beperkt helaas de mate waarin ze ook gelijkelijk beloond kunnen worden. Het liefst zou de Ambachtspartij zien dat een toptimmervrouw, een topstratenmaker of een topdocent evenveel zou verdienen als een topbestuurder. Dat is tot nu toe niet gelukt; maar de Schijvenwet en de Spotwet samen hebben in elk geval een nivellerende werking. En om de waardering voor de topambachtsslieden toch tot uitdrukking te brengen, organiseert de Ambachtspartij jaarlijkse Ambachtsslieden-van-het-jaar-verkiezingen, waar de beste timmerlieden, verpleegkundigen, docenten, stratenmakers en andere ambachtsslieden gekozen worden. De websites met de toptien van alle ambachtelijke beroepen houdt men heel goed bij.

De Mapa, de gangbare afkorting voor de Partij van de Mama's en de Papa's, maakt daar nu juist weer ernstig bezwaar tegen. Waarom moet alles nu weer in toptien, roepen zij. De meest wezenlijke prestaties zijn niet meetbaar! Juist de niet-meetbare aspecten van het leven, zoals ouderschap, verdienen meer erkenning. Een aidocratie is een samenleving waarin ook veel waardering is voor het Onmeetbare. Bij sommige Mapa-aanhangers neemt dat religieuze of spirituele vormen aan. Zij zweren bij cyclische, schijnbaar zinloze handelingen zoals honderd keer je zakdoek in je zak steken of hetzelfde kopje afwassen, terwijl je een afwasmachine hebt. Juist de zinloze en doelloze repetitieve handelingen geven je toegang tot diepere wijsheid, claimen zij. Zij vormen een internationale beweging waar vooral veel Aziaten aan deelnemen. In Azië waren vroeger ook wijzen die aan yoga deden en zenboeddhisme bedreven, stellen de Aziatische deelnemers. Maar daar heeft de meritocratie de oude wijsheid en diepgang inmiddels verdrongen.

Tot 2032 zat de Mapa in de regering. Partijleider Mamamoe raakte echter in diskrediet, toen bleek dat zij bovenop schijf 5 enorme bonussen toucheerde waarvan zij voor haar beide kinderen een kostschool in China betaalde (naar model van de oude private kostscholen voor de rijken in Engeland). Privéscholen en privé zorginstellingen zijn namelijk reeds sinds 2018 verboden, omdat zij strijdig worden geacht met het uitgangspunt van gelijke kansen. De introductie van de Schijvenwet in 2014 leidde aanvallend tot een explosie van bonussen. Dit bleek een gat in de wet: men mocht dan wel maximaal vijf maal het minimumloon verdienen, maar de hoogte van bonussen was onbeperkt. Die bonussen werden vooral gebruikt om illegale, buitenlandse privévoorzieningen te financieren, zoals privéscholen en privé zorgvoorzieningen. Vooral in India en West-Afrika ontstond een groot

circuit van illegale private ziekenhuizen, verpleging en verzorging, buiten de controle van de Nederlandse en Europese overheid om. De controle hierop is inmiddels aanzienlijk verscherpt, maar het is nooit gelukt om deze kapitaal- en kansenvlucht geheel uit te bannen. Toen dus in 2032 bleek dat Mamamoe nog steeds van dergelijke illegale privésystemen gebruikmaakte, creëerde dat een geweldig schandaal. Alleen de PvZ nam het voor haar op, met een betoog dat een aidocratie mensen wel dwong tot dit soort illegale praktijken. In een zuivere meritocratie zouden mensen zelf mogen bepalen hoeveel ze verdienden en wat ze met dat geld zouden doen. Als ze daarvan privéonderwijs wilden betalen in plaats van een duur huis of een vakantie, was dat hun zaak. Mamamoe en haar Mapa's waren uiteraard niet blij met deze steun van hun aartsvijand; zij raakten daardoor alleen maar meer in diskrediet. Mamamoe werd tot aftreden gedwongen en haar partij stortte in, al is er inmiddels weer sprake van voorzichtig herstel.

In 2019 werd een maategel ingevoerd om de explosieve groei van bonus- en aan banden te leggen: de Bonuswet. Dit initiatief van de Sociaal-Meritocraten bepaalde dat mensen naarmate ze een hogere bonus toucheerden meer uren sociale dienstplicht moesten vervullen. (Sociale dienstplicht was in 2014 ingevoerd, maar gold alleen voor jongeren.) De argumentatie was dat mensen met een hoger inkomen een groter risico lopen van de samenleving vervreemd te raken. Omdat zij toch vaak veel maatschappelijke invloed en macht hebben, is het belangrijk dat zij weten wat er gaande is in de samenleving. De Bonuswet bepaalt dat met iedere verhoging van de bonus met 1000 euro het aantal uren sociale dienstplicht met een uur per kwartaal toeneemt.

Deze maatregel leidde tot massale protesten, vooral van mensen met hogere inkomens, en vormt een belangrijke verklaring voor de stormachtige groei van de PvZ. Een andere doorn in het oog van de PvZ-aanhangers is het systeem van loting om sommige schaarse goederen. Schoon drinkwater bijvoorbeeld is de afgelopen decennia schaars en duur geworden. De rijken dreigden gemakkelijker toegang tot schoon drinkwater te krijgen dan de armen, door contacten en doordat ze het gemakkelijker konden kopen. In 2022 is daarom de Waterregeling ingegaan, een complex verdelingsstelsel op basis van een combinatie van behoefte en lot. De behoefte wordt bepaald op basis van een groot aantal algemeen beschikbare gegevens van burgers, zoals inkomen, gezondheid enzovoorts. Het lot wordt bepaald door een loterij.

De combinatie van deze twee factoren in een toewijzingssysteem is uitermate complex en bureaucratisch gebleken. De vele klachten daarover leidden voortdurend tot bijstellingen die de regeling alleen maar ingewik-

kelder en onoverzichtelijker maakten. De PvZ heeft voortdurend geageerd tegen deze regeling; ook dat heeft haar electoraal geen windeieren gelegd. De Sociaal-Meritocraten hebben zelf met de Ambachtspartij deze regeling ingevoerd, maar willen haar nu versimpelen: het systeem moet uitsluitend gebaseerd worden op behoefte, stellen zij.

Een ander veelbesproken object van loting is het autoverkeer. Tegen 2020 waren de wegen ondanks rekeningrijden en een beperkte uitbreiding van het openbaar vervoer dermate dichtgeslibd dat de gemiddelde tijd in de file was opgelopen tot 3 uur per dag per automobilist. Ook de CO₂-uitstoot bleef ondanks technische innovaties enorm oplopen. Per auto werd de uitstoot wel minder, maar vanwege de groei van het totale autoverkeer leverde dat netto niets op. Om nog maar niet te spreken over de alomtegenwoordige parkeerschimmel. Een alarmerend rapport over de dramatische effecten van dit alles op de gezondheid en de arbeidsproductiviteit en een standje van Europa leidden in 2026 tot de val van het toenmalige kabinet. De nieuwe regering ging in 2027 over tot een radicaal ander systeem, waarbij burgers geen individuele auto's meer mogen bezitten en er voor één op de vier huishoudens een auto beschikbaar is. Deze auto's staan verspreid geparkeerd. Elke nacht verloten computers de auto's onder de huishoudens. Elke automobilist ontvangt 's ochtends vroeg een sms'je of hij in- of uitgeloot is.

Het systeem brengt veel problemen met zich mee. Zo is er inmiddels een explosie van formele echtscheidingen, die vermoedelijk meer te maken heeft met het vergroten van de kans op een auto dan met werkelijk huwelijksongeluk. Ook bestond er aanvankelijk een levendige zwarte handel van loten en werd mensen bij het binnengaan van de auto soms onder bedreiging hun pasje ontnomen. Dit laatste was technisch echter gemakkelijk te verhelpen: nu gaat de auto alleen nog rijden op basis van zitvlakherkenning.

Fatima Wilders, een dochter van Geertje, heeft deze week haar Cito-eindtoets. In de voorronde is gebleken dat ze het beste scoort op sociale en praktische vaardigheden. Ze moet daarom de ene helft van de week voor de sociale vaardigheden-toets een dagje meelopen en helpen in een verpleeghuis. De rest van de week moet ze dus dingen doen als klussen in huis, fietsen opknappen, tuinieren en naaien. Haar vriendinnetje Paula doet het profiel Muziek en Cognitief: die moet dus zingen in koor en met orkest, maar ook solo en ze moet twee dagen meerkeuzetoetsen maken op school.

Ze heeft gehoord dat dit laatste erg lijkt op de oude Cito-toets. Alleen kwam daar één getal uit, terwijl uit de huidige Cito-toets per onderdeel een rapportage komt, met een schooladvies, maar zonder een cijfer of getal.

Tot een paar jaar geleden kregen kinderen nog twee cijfers, maar een experiment in Zweden wees uit dat het voor de ontwikkeling en het zelfrespect van kinderen veel beter was als ze geen getal maar een omschrijving kregen. Sinds kort is het Zweedse experiment overal in Europa ingevoerd.

Het onderwijs staat voortdurend ter discussie en wordt voortdurend hervormd. Van het voornemen om het onderwijs meer met rust te laten, is nooit wat terechtgekomen. Neem alleen al de toegang tot het hoger onderwijs. Er was eindeloos discussie en er vonden talloze experimenten plaats met diverse toetsingssystemen en selectiesystemen voor toegang tot het hoger onderwijs. De gewogen loting (combinatie van eindcijfers en loting) werd in 2026 onder zware druk van de Ambachtspartij en de Mapa's vervangen door uitsluitend loting. Sindsdien is er echter voortdurend onenigheid. Want loting is in een aidocratie zinnig buiten de sfeer van onderwijs en arbeidsmarkt, maar daarbinnen doet het te zeer afbreuk aan de meritocratische logica, aldus de WRR en de Onderwijsraad in een recent gezamenlijk advies. De regering heeft nu gezegd dat er in deze regeerperiode niet meer aan de regeling geknabbeld zal worden. Dan weten we natuurlijk al genoeg.

Het kleine partijtje Meritocratisch Democraten (MD), opgericht naar aanleiding van de publicatie van het boek De beste de baas (2008), grijpt iedere kans aan om discussie over de meritocratie te organiseren; haar voornaamste klacht is dat daar veel te weinig democratisch debat over is. Daarom eist ze nu een referendum over de lotingkwestie. Ze krijgt daarbij steun van de PvdZ die de loting al jarenlang wil afschaffen en in het referendum haar grote kans ziet. Om het referendum af te dwingen, hebben de Meritocratisch Democraten een grote demonstratie georganiseerd op het Plein in Den Haag.

De organisatie Europa Meetvrij is mordicus tegen iedere meting en ondersteunt ieder systeem dat metingen ondermijnt. Zij wil daarom de loting koste wat het kost behouden. EM vindt dit punt zo belangrijk dat ze de toekomst van het lotingsysteem niet van een referendum wil laten afhangen.

Behalve Sacha Bussemaker, hoofd van de Nederlandse Metings-Autoriteit, is ook Geertje Wilders uitgenodigd om de demonstranten toe te spreken. Geertje ziet er tegenop, want Europa Meetvrij heeft gedreigd de demonstratie te verstoren. De betoging loopt inderdaad uit op een gewelddadig treffen tussen de Meritocratisch Democraten en de Partij van de Zuiverheid aan de ene kant en de aanhangers van Europa Meetvrij aan de andere kant. De Mapa's zijn over deze kwestie zo diep verdeeld dat ze onderling slaags raken. Bussemaker en Wilders proberen eensgezind tussenbeide te komen, maar tevergeefs.

Deze gewelddadigheden zijn uiterst betreurenswaardig. Wel genereren ze veel media-aandacht voor de plaats van prestatie, respect en solidariteit in een meritocratie. Trouwens: was dat niet de ondertitel van dat invloedrijke boek uit 2008?

Noot

- 1 De inmiddels bejaarde redacteurs van dit boek zijn bij deze gewelddadige manifestatie helaas gesneuveld. De uitgever betreurt dit ten zeerste.

Literatuur

Pels, D. (2007). *De economie van de eer. Een nieuwe visie op verdienste en beloning*. Amsterdam: Ambo.

WRR (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over, verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.